

„СРЕЩА С МИНАЛОТО“ от ГЕОРГИ ЦАНЕВ
С., БП, 1977, 492 с.

Акад. Георги Цанев трябваше да напише своите литературни спомени. Съвременниците ги очакваха, защото знаят с каква всеотдайност и с какво чувство за отговорност той се отдава на литературата и как и досега продължава да съществува в храма на критическата муза. Неговите мемоари — „Среща с миналото“ — са вече в ръцете на читателя. Те са в същност своеобразна равностетка на изминатия път в литературата от края на Първата световна война до социалистическата революция. Равностетка, осмислена от съвременни позиции. Всеки факт или явление, към които авторът е съпричастен, получават съответната научна оценка — на отминалото време и на съвременността. В този смисъл преживяното от нашия известен и заслужил критик, историк и литературовед има строго познавателно и възпитателно значение.

„Среща с миналото“ е произведение с твърде специфична жанрова структура. Спомените съдържат фрагменти с критически анализи и синтези, но не са критическа творба. Включват и историко-литературни оценки, но не са и литературна история. Мяркат се по-рядко и постановки от теоретико-естетическо естество, ала не са и научнотеоретичен трактат. . . Къде е тяхната сила?

Основното в тях е отношението на мемоариста към индивидуалността на отделните творци и към естетическите стойности, сътворени от поети, новелисти, белетристи, композитори, драматурзи, художници, графичи, есеисти, артисти, карикатуристи, философи и общественици. „В тях (в мемоарите) — отбелязва в предговора авторът — се смесва отношението ти към поета с впечатлението ти от човека — и дори преди всичко от човека. Ти мислиш както за особеностите на таланта, така и за склонностите на личността, за характера на автора, така както се проявява той при всекидневните си срещи и връзки със своите колеги и с хората изобщо — и най-вече, както ти си го усетил. Оттук и субективизмът на мемоарите“ (с. 460).

Смисълът на цитираните редове, свързани пряко с характера и творческата участ на Кирил Христов („Кирил Христов без ретуш“), докосва характерологията и на останалите творчески личности и има безспорно принципно значение. Поетът, за когото си спомня авторът, си остава пак същият

поет, с неподценен ни на йота талант, но не би могло да се каже същото и за нравствеността му, особено когато човек е имал възможност да се запознае със същината на неговите осемтомни дневници „Време и съвременници“ (запазени в Архивния институт на Чехословашката академия на науките в Прага). Всеки, който е чел, макар и откъслечно, страници от тези огромни томовете, пределно ясно разбира колко противоречива и колко прекомерно субективна е творческата фигура на автора на „Жени и вино, вино и жени!“ Като взема под внимание негативните аспекти на подобни документи, авторът на „Среща с миналото“ е крайно етичен към своите съвременници, изключително коректен и деликатен, а на места е и дори скруполюзен към личности, факти и събития. Въпреки законното му право да се защити и да се прояви с основание „пристрастие“ той се въздържа с достойнство. И с това печели. Читателят разбира, че не е потребна манифестация на етичност със задна дата, а духовно равнище, което естествено внушава благородство и красота на жестовете.

В своя откровен и сериозен разговор със съвременника Георги Цанев му гласува най-високо доверие — шом му разкрива собствената си душевност; ръководните си принципи в живота и в литературата; доверява му дълбоко съкровените си тайни, личната си кореспонденция (писмата от него и до него); непознати досега епизоди от интимния си и обществен живот. . . Цялото многообразие от конкретни факти, разказани епизоди от спорове и диспути, случки и картини от обществено-политическите и литературните борби, очертават границите на четири линии от проблеми: гражданското и творческото възмъжаване на мемоариста, микрокосмоса на родния край и макрокосмоса на света на създаването, творческата квалификация в университетите на София и Прага; ярката литературнокритическа (трудова) дейност — като автор на критически етюди, рецензии, литературни портрети, студии и статии, като сътрудник на „Работнически вестник“, „Нов път“ и „Наши дни“, като редактор на „Съвременник“, „ЛИК“, а малко по-късно и на антифашистското списание „Изкуство и критика“ („Из-кри“), своеобразен връх в творческата еволюция на критика; обществено-политическата дейност на литературоведа „през бурята“ на толкова превратни събития — тесен социален,

войнствуващ литературен критик, офицер през Първата световна война, отявляващ антифашист, ратуващ за ясни партийни позиции и високи естетически критерии за утвърждаването на „новия художествен реализъм“ (социалистически реализъм) през 20-те, 30-те години и по време на Втората световна война, „когато въздухът не достигаше“, членуването му в българския ПЕН клуб, участието му в международни срещи и конгреси и своеобразното „психографията“ на самата творческа личност — на критика, редактора, общественика, професора, — разкрита през призмата на тесния семеен кръг, а и през погледа на неговите многобройни приятели и сътрудници на „Изкуство и критика“ (повече от стотина души).

Не трябва да се забравя — по признание на самия автор, — че времето от шестте годишини на „Изкуство и критика“ е „един от най-щастливите моменти“ от неговата литературнокритическа дейност; че осъществяването на тези годишини от списанието е една „постигната върховна мечта“ — да има на разположение „своє списание, в което да бъде напълно свободен и независим от нищо и от никого“ (с. 319). Все пак колко много тревоги изживява той от „неприятните цветни моливи на цензурата“... Издателство „Христо Г. Данов“ действително е имало пълно доверие в него. Съветвал се е с най-близките свои приятели — Христо Радевски, Любомир Пипков, както и с непосредния си помощник и заместник — неговата другарка в живота и в литературата — поетесата Бленика, — поемала често пъти всичките задължения на своя другар, когато е мобилизиран.

Най-яркото, което се налага като живец в спомените, е творческата ерудиция на критика и неговата съкровена обич към литературата. Забележителна обич, обединяващото звено между всички епизоди от неговия живот. Тя проличава особено в годините, когато усърдно изучава литературната наука в Чехословакия, когато с жар повишава квалификацията си, дълбоко съзнаващ колко напред са отишли културните народи на Европа. У него, както и у мнозина други българи, проявява паисиевският комплекс. Мемоаристът бърза да сподели с читателя личната си болка, че има още много „неща“ да довършва: „И аз разбирам мъката на Паисий, който се рови в книги и сказания, за да възстанови миналото ни. Защото без добре разбрано и почувствувано минало — няма сигурно бъдеще...“ (с. 268). Колко актуално звучат и днес тези правдиви и лично изстрадани думи на родолюбца.

За отбелязване е, че проф. Георги Канев твърдо отрано осигурението от сектантството (отрича от доктринерски позиции лириката на Лилиев), затова усърдно търси нови измерения за естетическите стойности в литературата и изкуството. Тази светла ревност го тласка към кръстопътната на постоянното дирене... Сам той ни доверява: „След

Белински и Луначарски Боян Бенев беше моят (домашен) учител — и в пряк, и в косвен смисъл, а подир него — чехът Шалда“ (с. 105).

Ала развитието на литературоведата не се задържа само до тези негови литературни наставници. Още по време на своето „зложничество“, а и след него той има възможност да се запознае с редица трудове на Ленин, както и с многобройните майстори на художественото слово от съветската литература. Тази нова по своята същност литература дава съвсем други мащаби за бързото творческо преустройство на цялата българска литература. Чрез този качествен скок в художествената ни мисъл се утвърждава и една характерна закономерност в нейното развитие по пътя на социалистическия реализъм... „Закономерност“ — подчертава в спомените си Георги Канев — и в моята съдба на литературатор, за когото руската литература (класическа и съветска) е била винаги един от главните обекти на творчески занимания“ (с. 490).

Особено ценни за нашата литературна история са страниците, където се посочват обилно факти за проникването, разпространението и въздействието тъкмо на съветската художествена литература върху поетиката на нашата пролетарска, а и непролетарска литература — поезия, проза, драматургия и критика. Свидетелства на нашия критик изискват специално проучване и с оглед разширяване тематиката на българо-съветските литературни връзки.

Нарочно внимание заслужават страниците, осветляващи борбата в защита на поезията на пролетарския бард Христо Смирненски. Докато Васил Пундев, професионален критик с буржоазни възгледи за литературата и изкуството, без да отрича таланта на Смирненски, вижда в неговата лирика само „програма и плакарди“ (в. Слово, 1922), а небезизвестният Владимир Василев пише направо „злостната“ си отрицателна рецензия срещу автора на „Да бъде ден!“ — „Между сектантство и демагогия“ (Златорог, 1923, кн. 3), то нашият енергичен критик веднага възразява на Васил Пундев: „Комунизмът е не само програма — той е нов дух, нов светоглед. И тоя светоглед, тоя революционен, комунистически дух е отличителен белег на „Да бъде ден!“. Не програма, а дух, не плакарди — чувства борчески, комунистически...“ (с. 117—118). Достоеен отговор дава и Владимир Василев в статията си „Към социална поезия“ (Звезда, бр. 66, 1924), макар и след преждевременната и неочаквана смърт на Смирненски.

Неукротимият темперамент, с който са написани спомените, е друг техен характерен белег. Георги Канев пише с нерв, с критически усет за ценностите. Неговият текст е съпроводен с някакъв вътрешен подем, с вътрешна убеденост за всичко, което добре знае и за което ясно си спомня. Останалото — оставя встрани и не го засяга...

Както във всички спомени, така и тук меодристъ е главният герой в изложението. Той осмисля преживяното; той дообяснява редица епизоди от литературната си практика, като подчертава както несполуки, така и точните си и навременни попадения... Разказва уверено и точно. Понякога полемизира страстно и остро. Другаде споделя искрената си болка, че много от хората, за които разказва, не са вече сред живите: „остра игла прониза сърцето ми: обхвана ме тежка мъка...“ (с. 197). А често набляга и на онези свои размисли и възгледи, изкристализирали като сенции, фиксирани било в дневника на писателя, било в неговите искрени писма до приятелите си или в темпераментните си литературнокритически статии. Тези епизоди представяват ценни и вълнуващи страници от още ненаписаната история на българската интелигенция.

Георги Цанев е влюбен в романтиката на своето време, но без да скрива (нито да премълчава) огорченията си от жестоките нрави, филистерския манталитет на парвенюта, на мними величия или на малограмотни маниакални люде от миналото, които троят творческата среда, злепоставят, клеветят даровити личности и пречат на развитието им. С голяма обич и особен пиетет се отнася той към талантните на младите тогава писатели — Павел Вежинов, Валери Петров, Богомил Райнов, Блага Димитрова и мн. др. Той е, тъй да се каже, техният критик-откривател, дал път на много талантливи млади хора, и никак не се е излъгал в тяхното дарование...

Мемоарите обхващат редица епизоди и от ранното детство, и от колорита на родния край по времето, когато съзрява бъдещият писател. А това е периодът от края на миналия век: „Детството ми премина сред хора прости, биволици, крави и коне, на полето и най-вече в нашия широк двор, който ми се струваше огромно царство, изпълнено с интересни неща“ (с. 12). Авторът внимателно и постепенно разширява духовната си „територия“, за да се домогне до висотата на своя академичен свят. Разбира се, тази „висота“ съвсем не му пречи да обагра разказа си с непосреден хумор; да споделя за любовта си към конете или да иронизира галантната си философия към жените. Не забравя да напомни и съвсем еднаквата си рождена дата с тази на Есенин...

Когато човек е преброял с поглед целия текст, започва отново и дълго да съпреживява новото и неизвестното, залегнало в спомените, и неволно го съпоставя в контекста на всичко известно досега: така много по-дълбоко се вниква в сложния и богат свят и в творческия път на развитие и съзряване, като открива много нови закономерности, утвърждавани през дългия, труден и плодотворен живот на критика. Човек разбира какво огромно значение има за Георги Цанев навременната му среща с марксизма-ленинизма,

една идеология, която трайно формира творческата му личност...

Въпреки всички превратности на епохата в съзнанието ни се откроява възходящата спирала на будния селски момък от древна Мизия, достигнал до катедрата на своите университетски преподаватели и до най-високото научно звание.

Старата „филмова лента“ се развива пред духовното ни зрение, а на екрана се появяват ликовите на знаменити личности, с които авторът на спомените е другарувал, запазил живи духовни връзки. Често лентата е „накъсана“ или се затормозва от неравния ритъм... Някъде дори и „кадрите“ са „смътни или съвсем неясни“ — както се изразява Цанев. Другаде изобщо лентата се прекъсва и започват да блестят „бели полета“... Подобно прекъсване е напълно естествено, тъй като съвсем не е леко да се възкресят ясно събития от преди близо осемдесет години... Срещите с преживяното и изобщо с миналото са в обратна посока, и то за твърде дълъг период назад. Затова са и „белите полета“. Ала въпреки дългия „път през годините“ в съзнанието ни оживяват паметните светли мигове на детството, които се възприемат като някакво красиво чудо. Други мигновения, обратно — макар и от по-късен период, — са безвъзвратно изчезнали в „зрача на времето“...

Тъкмо тези малобройни епизоди, които не се очертават ясно на екрана на паметта, а се мяркат в „съвсем бледи очертания“, авторът изоставя и не ги „реставрира“. Но тогава идват на помощ именно — „писмените документи“, съхранявани, някои от тях, повече от половин век.

Дневниковите бележки, водени нередовно и по различни поводи, документират непосредното изживяване или отношение към отминали събития и личности (Г. Димитров, В. Коларов, Хр. Кабакчиев, Др. Коджейков и др.) или литературни явления. Освен тях — запазените лични писма (копия или преписи), издирвани по-късно, до отделни писатели, художници, близки, артисти или колеги — открояват с действително ярка сила забравените епизоди или картини от живота.

Същото се отнася и до писмата, които получават от най-различни хора и по различно време. Топло и с голяма сърдечност са написани писмата на Развиевников, Фурнаджиев, Каралийчев, Вежинов, Радевски и мн. др. Личи тяхната професионална култура и загриженост за съдбата на българската литература. Често пъти те споделят и лични тревоги и преживявания, все свидетелства за „духа на времето“ и за творческия натюрел на писателите: „Но аз „далдисах“ в излияния — споделя в едно свое писмо Фурнаджиев, — това е естествено: отдавна с никого не съм говорил, никому не съм писал“ (с. 244).

Акад. Георги Цанев отлично съзнава, че той не е в състояние да осветли многостранно цялото многообразие от случки и събития,

които съпътствуват неговия дълъг живот. Не си поставя и подобна задача. Затова подбира най-значителните и най-характерните „феномени“, имащи литературно и обществено-политическо значение или докосващи важни преломни моменти от духовната биография на значителни творчески личности, или са от значение за характеризирането на противоречивия творчески процес. По този начин читателят е въведен почти изцяло в творческата лаборатория на критика и той паралелно съприживява литературно-психологическия климат и цялостната творческа атмосфера, в която се вземат значителни решения и оценки за книги и автори, утвърждават се позиции или се уточняват творчески анализи и обобщения.

Подобно съпричастие повишава активното четене и дава възможност отблизо да се разбере същността на литературнокритическия труд. Труд — твърде деликатен и труден, сложен и отговорен, — отчитащ спецификата на писателската практика; труд, в който се съчетават прозренията на литературния критик, хладния ум на литературния политик и провикновените прогнози на литературния историк. Само с подобна комплексна работа на съзнанието могат точно да се преценяват обективно естетическите стойности; многостранно да се докосват възните на справедливия съд на литературата, поставящ в оценката си истината над всичко. Тъкмо чувството за отговорност пред историята и пред съвременността кара автора на спомените да ни довери още в самото начало на книгата си: „И сега, когато пристъпвам към своите спомени, аз изпитвам известна боязън“ (с. 5).

Подобно усещане се обособява безспорно и от обстоятелството, че „всяки спомени са субективни“, малко или много. Но и от *логиката* на основното в човешкия характер...

Ала каквито и уговорки да се правят за трудностите на литературнокритическия „занаят“, акад. Георги Цанев открива за себе си личния еталон и остава верен на собствените си принципи — на любовта си към литературата и на стремежа си да остане винаги „искрен и правдив“ в оценките си въпреки онази откривателска страст и законна субективност, без които е немислимо всякакво съприживяване, всякакво творчество и изобщо всякакво естетическо усвояване на действителността...

Затова доверието към неговите оценки надделява дори и когато усещаш в съзнанието си никакви диспропорции...

Най-важното в оценките на Георги Цанев е, че за онова време той открива за себе си онази точна и възможна *мъра*, нужна — от една страна, за условията на времето, за да не се дразнят излишно бюлестителите на цензурната регламентираност, и, от друга — сам авторът да запази ненакърнена съкровеността на критическата си изповед. За подобна двустранност е потребна съответната подготовка, чувствителност и чутка критическа съобразителност, остроумие и до голяма степен

творческа висота и виртуозна изобретателност, за да се говори по същество... Несъмнено и това е форма на борба — идеологическа, партийна... Не без основание авторът си служи и с псевдонимите „Младен Иванов“, „Б. Борниов“, „Гвидо Гошанин“, „Г. Ц.“ и др. Изкуството за модифициране се овладява от критика в годините, когато дори и името на социалистическия реализъм се заменя с подходящия синоним — „нов художествен реализъм“... Подобно „изкуство“ е голямо предимство в легални условия, за предпочитане пред всякаква излишна прибрзаност и безтактност...

Никак не е случайно също, че когато Георги Цанев се съгласява да оглави сп. „Изкуство и критика“, веднага се отзовават почти всички писатели-антифашисти „освен някоя заклети златорожци“... Наред с прогресивните творци се „канят“ и други „официални писатели“, вписват се дори в „поканите“, но никога не се търсят за пряко сътрудничество. Отзовават се и сътрудничат и такива писатели като Магда и Константин Петкавови, Фурнаджиев, Мавродинов, Райчев, Г. П. Стаматов, карикатурист като Илия Бешков и мн. др. Най-бързо се отзовават писателите-комунисти — Ралевски, Г. Караславов, П. Зарев, О. Василев, даже и Тодор Павлов... да не говорим за писатели като Ангел Каралийчев, Асен Разцветников, Атанас Далчев, Димитър Пантелеев, Стоян Загорчинов, Иван Хаджийски, Матвей Вълв и мн. други поети, белетристи, драматурзи, журналисти, социолози, художници, публицисти — повече от 85 души, които са и по-близки другари на критика...

Не отказват сътрудничеството си дори Йордан Йовков, Константин Константинов и други художници на словото, завоювали авторитет сред „по-неутралните“ писателски среди... „Поканих за сътрудник и Ел. Багряна, която ценя и с която бяхме приятели — си спомня критикът-мемоарист. — С голямо съжаление — както признаваше — тя ми отказа.“ „Получих — довери ми тя — голямо писмо от Вл. Василев: заклева ме в 20-годишното ми приятелство да не ти дам нищо. При това положение не мога — неудобно ми е“ (с. 322). Ето черти от подмолната съпротива на отвъдната позиция, на силната на деня... Но тя не сломява усърдието на редактора-антифашист.

Далновидният и бдителен организатор продължава да живее с амбицията да обедини в единен фронт усилията на всички талантиви писатели; да ги групира в „един постоянен кръг“, да води „прогресивна, антифашистка“ политика и да предостави на сътрудниците си възможната за времето „свобода за проява по отношение на творчески метод, стил и форма“ (с. 232). Що се отнася до „генералната линия“ на списанието, то тя недвусмислено се определя от достойнствата на „новия художествен реализъм“ — „реализъм, който не е чужд на романтичното извисяване“

(с. 323). Дори още в уводната статия (програма) на „Изкуство и критика“ (год. I, кн. 1) категорично се програмира: „Въпреки сложната мрежа от пътища и отклонения тя (българската литература) стъпва в своя верен път. И тоя път я води към един сигурен, по-здрав, по-проличковен художествен реализъм (курс. м., Х. Й.). Въпреки романтичните склонности — до известна степен впрочем законни — у някои наши писатели съзнанието, че реалистичният метод дава най-верни и неотразими внушения за човека и света, става все повече и повече господстващо. Социалното чувство в своите различни степени — от топлото човешко съчувствие до революционния позив — се налага като характерна черта на десетината българска литература. Тя дири националното в бита и душата на българина. Дири път към възжеланията на народа. Най-хубавият неин стремеж е, че иска да бъде проста и предметна в своя израз. Една от най-положителните ѝ страни е, че утвърждава вярата в човека и любовта към земята.“

Смисълът и съдържанието на току-що цитираното изцяло подчертава естетическата платформа на социалистическия реализъм и не е загубило и до днес своята актуалност.

„Искрен и правдив“ е критикът в осветляването и на многобройните литературни явления, на скритите и явни тенденции от развитието на българската литература между двете световни войни. И всякога авторът търси обективни критерии в пластичните оценки за книги и автори; дири точните координати на душевност и образност, строго обусловени от родови, класови и социални особености.

За да е още по-убедителен в оценки и прогнози, авторът прибегва към „автентичните документи“, до „показанията на най-осведомените и открити свидетели: писмените документи, в които се кръстосват пресните следи на културните деяния и техните най-различни тълкувания“. По този начин епистолярната литература доизяснява бит и душевност, нравствени и идейни качества, а и самия процес на съзряване и еволюция. . . Каква ведрa сила и насърчение се крие например в писмата на Фурнаджиев. Той пише на 5 март 1934 г. от Цариград между другото на критика: „Бъди по-твърд, работи, пиши! Още много работи има да се изясняват и казват; има нужда от честен ум и смело перо. Не се отчайвай!“ (с. 218). И до края на изложението мемоаристът остава последователен на своя оригинален стил — да подкрепя казаното с автентични свидетелства. Така той утвърждава настъпилите промени в съдбите на български поети и писатели, художници и композитори чрез дела, статии и писма. Особена цена в това отношение имат писмата на Хр. Радевски, Кирил Цонев, Илия Бешков, А. Каралийчев, Н. Фурнаджиев, Ат. Далчев, Д. Габев, Ст. Загорчинов, Л. Пипков, А. Геров, В. Петров

и мн. др. Възкресява споровете за класиците припомня документално за съдбата на бълг. гарския Пролеткулт; за дейността на националния ПЕН клуб; цитират се документи и от позициите на критици отвъд барикадата (Бадев, Пундев, Василев). Не се премълчават даже най-трудните мигове от личната съдба на критика. И навсякъде фактите се осветляват двустранно: от позициите на отминалото време и от съвременни научни позиции. . .

Георги Цанев за първи път публикува редица свои или чужди произведения, отстрани някога от цензурата или запазени в неговите „дневници“, „бележници“ или в богатия му личен архив, останали непечатани по една или друга причина. Доизяснява чрез тях започнати, но недовършени дискусии; разкрива различни психологически настроения у отделни писатели. . . В това отношение крайно интересни са писмата на Каралийчев от Париж, на Радевски от Телиш, на Разцветников от Габрово или на Фурнаджиев от Цариград. Подобно документирани внася достоверност на разказа, особено когато се засягат парливите проблеми на текущия ден, на острите спорове, на дискусиите за класическото наследство или на острата борба за освобождаване от тесногърдите и сектантски представи и оценки за явления и съдби. . .

Никъде обаче не се изпада в менторски тон. Не се правят обобщения, защото още в своите „уводни думи“ авторът предупреждава: „Не пиша литературна история. Не ме блази и перото на белетриста.“ Когато внимателно се вниква в текста обаче, читателят добре разбира, че повествованието носи и „следите“ на литературния историк, на добрия познавач на съдби и събития и точно аранжира фактите за тях. Освен това мемоарното изложение съвсем не е безстрастно регистриране на факти и документи. Обратното е вярно — незабелязано някъде мемоарното спокойно изложение преминава в състен искрен разказ, съгрят с белетристична сочност, изпъстрен от свежи изживявания и размисли, споделяни чистосърдечно, с ярка простота и с голяма обич към хората и особено към литературната младеж.

Незабравими остават белетристичните фрагменти за детството; за класическата борованска кал, дала название дори на селището; за задругарския бит в семейството, където отрасва, или за учителите — представени със своите човешки слабости и увлечения. Особено интересни са и сцените от войната и заложничеството, завръщането в столицата, както и задкулините разговори с писателите в софийските кафенета, пивници или в столичния дом на критика. . .

Свежо и колоритно са представени картините от „литературния бит“, пряко свързан със своеобразието на оригинални творци като Бешков или Каралийчев, Фурнаджиев или Светослав Минков, Михаил Маджаров

или Михаил Арнаудов, Боян Пенев или Кирил Цонев и мн. др. Точно е фиксирано неповторимото у всекиго, и то в „делничното литературно всекидневие“ на писатели като Лилиев, Йовков, Загорчинов, Радевски, Кирил Христов, Бешков, Пипков и др., които са изключителни и като индивидуалности, и като художници.

Висока цена имат специално писмата на Павел Вежинов, в които той подробно анализира усилията си да създаде модерен роман и с това подробно и точно разкрива постиката и цялата си творческа лаборатория.

Тясно свързан години наред с много писатели, художници, композитори и артисти — съвременници, Георги Цанев характеризира не само себе си и собствените си преживявания в спомените си. Той отразява едновременно и главното от преживяното, и външния на много известни писатели от две поколения, творили активно през периода между двете световни войни. Този факт чувствително разширява обема, но осезателно повишава и значението на мемоарите.

„Среща с миналото“ от акад. Георги Цанев е оригинална по жанр книга, написана със зрял художествен усет и от научни, класово-партийни позиции. Тя е безспорен творчески принос в съвременната българска мемоаристика и документална проза. Допринася за задълбоченото изясняване на спорни явления и тенденции, дали трайно отражение за духовното формиране на значителна част от нашата художествена интелигенция, утвърдила новите традиции, ярката ценностна система на социалистическия реализъм и пълното тържество на ленинските принципи в развитието на самобитната ни нова българска литература, изкуство и култура.

Христо Йорданов

„СЪВРЕМЕННОСТ И НАСЛЕДСТВО“

от П. ЗАРЕВ

С., БП, 1977. 233 с.

Вече свикнахме с активното участие на П. Зарев в литературоведския живот. Като феномен в това отношение той почти няма предходници и съперици. Но плодovitостта като че ли е в „кръвта“ на последните две десетилетия — откриваме я в поезията, белетристиката, публицистиката. Да се носим на вънните на непрестанното, повседневно участие в събитията на литературния процес, да си свързан и непосредно да отразяваш многото му страни и същности, с избързваща във времето упоритост да подемаш и осмисляш многоезичието на идейно-тематични, стилкови и жанрови дислокации, неосъзнато следваната необходимост да си постоянно във вчерашния и днешния ден на литературата

стана съдба на критиката и литературната наука, съдба е и на П. Зарев.

Очевидно е, че не се сблъскаме с единичен случай, с индивидуални творчески възможности и т. н. Пред нас е обективен в реализацията си, в практиките си измерения процес — независимо от засилената или съвсем скромна въздействена роля на критиката — нейните прояви стават внушителен факт, те се открояват в обемите и развързанията, познати досега само от отделните насоки на самата художествена практика. Това ни прави свидетели на равностойните начала, въз основа на които емоционалното и аналитичното се успоредяват, взаимно обогатяват и насочват към една цел — духовността и емоционално-интелектуалните „силви полета“ на човека, на съвременника. Нали пак, следвайки и логиката на художествено-творческото, и литературнокритическото начало, настъпва значителните промени в стилистиката, в жанрово-организиращите, в аналитико-осмислящите форми на самата литературна критика и наука, с които бързо заживяхме, без да отчетем плюсовете и минусите на отдалечаването от академизма. Не за „двубой“ се уравнивяват правата и издателските прояви на литературоведческото мислене — а като постигната външна форма на едно нормално състояние. Разбира се, и изискванията при една такава ситуация следва да са по-големи. В уточняването им голям дял се пада на изследователското дело на П. Зарев. С петтомното издание на „Панорама на българската литература“, с усилията си в литературнотеоретическото поле („Народопсихология и литература“, „Аспекти на стила“, „Структурализъм, литературознание и естетически идеал“), с очерковите си и оперативнокритически статии и материали той действително дава представа за положителните страни, свидетелства за нивото на литературоведческото мислене у нас през последните две десетилетия. А кой би казал — при тия темпове и смяна на вкусове, на творческа умора и похабяване, — че това е малко и е лесно?

За изследвач с школовката, с изградена и строго следвана методика на изследванията и на обхванатостта на литературния процес като Пантелей Зарев мисля, че е излишно да се спирам на връзката между излизащите му в последно време проучвания и това, което поднася с новата си книга „Съвременност и наследство“. Такава връзка действително съществува — между всеки от трите дяла на книгата и други негови издания от 60-те — 70-те години. Но ще подчертая, че тая книга е и различна — по цялостния си облик и проблемно-тематичната си насоченост не се родее с нито една от предишните. Обединявайки в нея студийни и портретни изследвания, породени от интереса му към теоретични, историко-културни и съвременни явления на духовния ни живот, Зарев постига единното и звучене в съгласие с двупосочната